

УДК 377.36.091(477)

Олег Ветров

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

В статті аналізується розвиток системи професійно-технічної освіти України, що є особливим соціальним інститутом в професійному розвитку України та має свої відмітні особливості, соціально-культурологічну передісторію, специфічну логіку розвитку; досліджуються проблеми професійно-технічної освіти України, напрями розвитку професійно-технічної освіти; реформування професійно-кваліфікаційної структури підготовки робочих кадрів відповідно потреб ринку праці; з'ясовується головне завдання професійно-технічної освіти; вивчаються програми професійної підготовки.

Ключові слова: *система професійно-технічної освіти України, реформування професійно-кваліфікаційної структури, ринок праці, програма професійної підготовки*

В статье анализируется развитие системы профессионально-технического образования Украины, которая является особенным социальным институтом профессионального развития Украины и имеет свои отличительные особенности, социально-культурологическую историю, специфическую логику развития; исследуются проблемы профессионально-технического образования Украины, направления развития профессионально-технического образования; реформирования профессионально-квалификационной структуры подготовки рабочих кадров в соответствии потребностями рынка труда; выясняется главная задача профессионально-технического образования; изучаются программы профессиональной подготовки.

Ключевые слова: *система профессионально-технического образования Украины, реформирование профессионально-квалификационной структуры, рынок труда, программа профессиональной подготовки.*

The article analyzes the development of vocational education and training in Ukraine, which is a special social institute of professional development in Ukraine and has its distinctive features, its social and cultural history, specific logic of development; the problems of vocational education and training in Ukraine, directions of vocational education and training, reform of professional training and qualification structure of the workforce in accordance with labor market needs are studied; the main task of vocational education is studied; vocational training programs are analyzed.

Key words: *system of vocational education and training in Ukraine, reforming of the vocational qualification structure, labor market, vocational training program*

Розбудова незалежної Української держави пов'язана з формуванням нового суспільства, перетворенням усіх суспільних інститутів. Економічні та політичні перетворення в сучасній Україні вимагають від системи професійно-технічної освіти визначення основних напрямів розвитку механізмів адаптації в сучасних соціально-економічних умовах, що дає нове бачення ролі професійно-технічної освіти в державній політиці. Зростає необхідність її наукового супроводу, конструктивного використання українського та зарубіжного досвіду, врахування загальноосвітніх тенденцій розвитку економіки й людських ресурсів.

Реформування освітньої галузі України проходить з використанням світового досвіду адаптації людини до життя за конкурентних умов сучасного суспільства. Процес інтеграції української системи освіти в європейський і світовий освітній простір пов'язаний з переосмисленням вітчизняного досвіду, пошуком механізмів адаптації позитивного зарубіжного досвіду до сучасних реалій, про що йдеться в Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті (2002 р.), Програмі дій щодо реалізації положень Болонської декларації у системі вищої освіти і науки України (2004 р.), Законі України Про професійно-технічну освіту (2001 р.) та інших нормативно-правових актах. Українська система освіти в цілому і система професійно-технічної освіти зокрема переживає процеси перетворення, які зумовлені, з одного боку, безперервною спонтанною адаптацією до змінних умов зовнішнього середовища, з іншого – суперечністю реформ.

Метою статті є виявлення особливостей розвитку професійно-технічної освіти України за часів незалежності.

Система професійно-технічної освіти глибоко проникає як у соціальну, так і в економічну сфери, виходить на ринки праці, товарів, послуг і капіталу. Українська професійно-технічна освіта зокрема переживає процеси перетворення, які зумовлені, з одного боку, безперервною спонтанною адаптацією до змінних умов зовнішнього середовища, з іншого – суперечністю реформ.

Вітчизняні науковці приділяють належну увагу проблемам розвитку професійно-технічної освіти, зокрема таким її аспектам, як: сучасна філософія освіти (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень та ін.); розвиток професійно-технічної освіти (В. Кремень, В. Мадзігон, Л. Нестерова, В. Свистун, та ін.); реформування професійно-технічної освіти (Л. Коробко, В. Кремень, В. Масло, Н. Ничкало та ін.); безперервна освіта у професійно-технічній підготовці кадрів (В. Андрущенко, І. Зязюн, Н. Корсунська, В. Кремень, Н. Ничкало, С. Сисоева та ін.); організація навчання у професійно-технічних закладах (Р. Гуревич, В. Ковальчук, Н. Колісниченко, Л. Лук'янова та ін.); управління навчально-виробничим процесом професійно-технічних навчальних закладів (В. Луговий, В. Козубняк, Л. Коробко, Л. Сергєєва, та ін.); модернізація підготовки кваліфікованих

робітників (Л. Коробко, О. Мінаєв, Л. Полак та ін.) [1–2; 5–16].

Серед гострих проблем професійно-технічної освіти України дослідники найчастіше відзначають економічну й політичну нестабільність у суспільстві; змінні напрями розвитку професійно-технічної освіти; потреба модернізації професійно-кваліфікаційної структури підготовки робочих кадрів відповідно потреб ринку праці; незбалансованість потреб особистості й суспільства в професійних освітніх послугах; недостатнє бюджетне фінансування.

Система професійно-технічної освіти є особливим соціальним інститутом в професійному розвитку України, що має свої відмітні особливості, соціально-культурологічну передісторію, специфічну логіку розвитку. У наш час професійно-технічна освіта як рівень стійкої державної системи безперервної професійно-технічної освіти, що підвищує загальний рівень освіти, володіє якісною визначеністю і відрізняється достатнім загальнокультурним і професійним змістом, необхідним для виконання певного класу професійних завдань, що мають практичну спрямованість і спеціалізований характер.

Соціально-політичні та економічні перетворення в нашій країні корінним чином змінили парадигму розвитку професійно-технічної освіти, оскільки система професійно-технічної освіти в цілому нерозривно пов'язана з тією соціально-економічною формацією, в рамках якої вона сформувалася й існує. Протягом свого існування система професійно-технічної освіти розглядалася для реалізації однієї єдиної функції – забезпечення потреб галузей економіки в робочих кадрах. В руслі Національної доктрини освіти [1, с. 4] її головним завданням є реалізація конституційного права і рівних можливостей громадян на здобуття безкоштовної освіти високої якості для досягнення таких цілей:

- задоволення потреб особи у висококваліфікованих професійних освітніх послугах для підвищення конкурентоспроможності випускників на ринку праці;
- поліпшення умов для якісного навчання, отримання студентами практичних вмінь і навиків, розвитку їх творчих і професійних здібностей з одночасним підвищенням освітнього рівня;
- включення молоді в повноцінну виробничу працю і формування в неї високої моральності і пошани до закону тощо;
- задоволення потреб суспільства у відтворенні кваліфікованих трудових ресурсів для всіх галузей економіки [1, с. 4].

Професійно-технічна освіта функціонує в єдиному освітньому просторі України як самостійна освітня підгалузь. При цьому існує в найтіснішому зв'язку з іншими рівнями освіти: із загальноосвітньою школою, оскільки без фундаментальної загальної освіти не може бути якісної професійної освіти, системами середньої і вищої освіти, здійснюючи систематичне відтворення кваліфікованих трудових ресурсів, унаслідок

чого дві третини всіх зайнятих в економіці України мають рівень професійно-технічної освіти. У зв'язку з цим доцільно систему професійно-технічної освіти розглядати як одну із складових галузі економіки, від ефективного функціонування якої залежить розвиток економіки країни в цілому. Недооцінка значущості системи професійно-технічної освіти з цієї точки зору, недостатня увага до неї, а часто і відсутність цієї уваги є основними причинами нереалізації повною мірою економічних реформ у країні.

Ще одна особливість функціонування системи професійно-технічної освіти в сучасних соціально-економічних умовах полягає в такому: система професійно-технічної освіти стикається з ринком праці, ринком сировини, матеріалів і устаткування, ринком товарів і послуг, вироблюваних у навчальних майстернях, ринком банківського капіталу, земельним ринком, що значно посилює економічну значущість професійно-технічної освіти.

На думку Л. Коробко, система професійно-технічної освіти складається з професійно-технічних навчальних закладів незалежно від форм власності та підпорядкування, що проводять діяльність у галузі професійно-технічної освіти, навчально-методичних, науково-методичних, наукових, навчально-виробничих, навчально-комерційних, видавничо-поліграфічних, культурно-освітніх, фізкультурно-оздоровчих, обчислювальних та інших підприємств, установ, організацій та органів управління ними, що здійснюють або забезпечують підготовку кваліфікованих робітників [8, с. 9–22].

Згідно із ст. 28 Законом України «Про освіту», система освіти складається із навчальних закладів, наукових, науково-методичних і методичних установ, науково-виробничих підприємств, державних і місцевих органів управління освітою та самоврядування в галузі освіти [3, с. 452]. Відповідно до ст. 29 цього ж закону, структуру освіти складають: дошкільна освіта; загальна середня освіта; позашкільна освіта; професійно-технічна освіта; вища освіта; післядипломна освіта; аспірантура; докторантура; самоосвіта [3, с. 453].

Професійно-технічна освіта є складовою системи освіти України. Професійно-технічна освіта є комплексом педагогічних та організаційно-управлінських заходів, спрямованих на забезпечення оволодіння громадянами знаннями, уміннями і навичками в обраній ними галузі професійної діяльності, розвиток компетентності та професіоналізму, виховання загальної і професійної культури.

Професійно-технічне навчання – складова професійно-технічної освіти. Професійно-технічне навчання передбачає формування у громадян професійних умінь і навичок, необхідних для виконання певної роботи чи групи робіт, і може здійснюватися у професійно-технічних навчальних закладах, а також шляхом індивідуального чи курсового навчання на виробництві, у сфері послуг [4, с. 216].

Професійно-технічна освіта забезпечує здобуття громадянами професії відповідно до їх покликань, інтересів, здібностей, а також допрофесійну підготовку, перепідготовку, підвищення їх кваліфікації.

Допрофесійна підготовка являє собою здобуття початкових професійних знань, умінь особами, які раніше не мали робітничої професії. Первинна професійна підготовка являє собою здобуття професійно-технічної освіти особами, які раніше не мали робітничої професії або спеціальності іншого освітньо-кваліфікаційного рівня, що забезпечує відповідний рівень професійної кваліфікації, необхідний для продуктивної професійної діяльності.

В Україні реалізуються освітні програми, які можна поділити на загальноосвітні і професійні. Н. Колісниченко стверджує, що професійні освітні програми спрямовані на вирішення завдань послідовного підвищення професійно-технічного рівня підготовки фахівців відповідної кваліфікації. До професійних належать програми професійно-технічної освіти, разом із програмами середньої, післявузівської професійної освіти [7, с. 135].

Професійно-технічна освіта має на меті підготовку працівників кваліфікованої праці (кваліфікованих робочих і службовців) за всіма основними напрямками суспільно корисній діяльності. Професійно-технічна освіта може бути здобута, згідно зі ст. 18 Закону України «Про професійно-технічну освіту», в таких професійно-технічних навчальних закладах: професійно-технічне училище відповідного профілю; професійне училище соціальної реабілітації; вище професійне училище; професійний ліцей; професійний ліцей відповідного профілю; професійно-художнє училище; художнє професійно-технічне училище; вище художнє професійно-технічне училище; училище-агрофірма; вище училище-агрофірма; училище-завод; навчально-виробничий центр; центр підготовки і перепідготовки робітничих кадрів; навчально-курсний комбінат; навчальний центр; інші типи навчальних закладів, що надають професійно-технічну освіту або здійснюють професійно-технічне навчання [4, с. 217].

Професійно-технічне училище (ПТУ) є основним видом освітньої установи професійно-технічної освіти в Україні. ПТУ здійснює реалізацію основних освітніх програм професійно-технічної освіти, що забезпечують здобуття професійно-технічної освіти за професією відповідного рівня кваліфікації молоддю:

– яка має основну загальну освіту з терміном навчання 3–4 року, при цьому видається диплом про рівень освіти і кваліфікації за професією і без здобуття середньої (повної) загальної освіти з терміном навчання 1–2 року і видається диплом про рівень кваліфікації за професією;

– яка має середню (повну) загальну освіту (тобто 11 класів) з терміном навчання 1–2 року, видається диплом про рівень кваліфікації за професією [6, с. 71].

В. Масло стверджує, що професійно-технічне училище здійснює

реалізацію програм професійної підготовки:

- молоді, що не має основної загальної освіти із здобуттям основної загальної освіти або її частини, видається свідоцтво про рівень кваліфікації за професією;
- дорослого і незайнятого населення на базі будь-якого рівня освіти з терміном навчання до 1 року, видається свідоцтво про рівень кваліфікації за професією;
- також програм перепідготовки і підвищення кваліфікації з числа дорослого і незайнятого населення з терміном навчання від 2-х тижнів і більше, видається свідоцтво про рівень кваліфікації за професією [12, с. 50].

На відміну від професійно-технічного училища професійний ліцей (ПЛ) здійснює реалізацію основних освітніх програм професійної освіти підвищеного рівня робочої кваліфікації, забезпечуючи підготовку кваліфікованих кадрів робочих для наукоємких виробництв і високо-технологічних галузей економіки, робочих і службовців для соціальної сфери, а також реалізацію інтегрованих освітніх програм початкової і середньої професійної освіти [13, с. 28]:

- на базі основної загальної освіти із здобуттям середньої (повної) загальної освіти і видачею диплома про рівень освіти і кваліфікації за професією;
- на базі середньої (повної) загальної освіти і видачею диплома про рівень освіти і кваліфікації за професією.

Отже, основна відмінність між професійно-технічним училищем і професійним ліцеєм полягає в тому, що училища реалізують освітні програми за масовими робочими професіями, а ліцеї реалізують інтегровані професійні освітні програми початкової і середньої професійної освіти.

Професійно-технічна освіта здійснюється у професійно-технічних навчальних закладах за денною, вечірньою (змінною), очно-заочною, дистанційною, екстернатною формами навчання, з відривом і без відриву від виробництва та за індивідуальними навчальними планами. Щорічно збільшуються обсяги підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації дорослого населення за рахунок коштів працедавців, органів, які займаються питаннями праці і зайнятості населення, а також власних коштів громадян [15, с. 87].

Існує три види навчальних закладів, які розрізняються за формою власності та джерелом фінансування:

- Навчальні заклади державної форми власності і фінансуються з Державного бюджету України.
- Навчальні заклади державної форми власності, а фінансуються з місцевого бюджету.
- Навчальні заклади приватної форми власності, а фінансуються за рахунок коштів студентів та інших позабюджетних джерел [10, с. 143].

При цьому у сфері управління професійно-технічною освітою на

державному та регіональному рівні визначилися чотири основні схеми управління, які здійснюються відповідно:

- Міністерством освіти і науки України;
- місцевими органами управління (місцевими державними адміністраціями);
- органами управління територіальною громадою (органами місцевого самоврядування);
- власником недержавного професійно-технічного навчального закладу.

Л. Коробко упевнена в затребуваності професійно-технічної освіти як серед молоді, так серед працевлаштувачів, у зв'язку з тим, що за останні п'ять років практично жодна освітня установа цього рівня не зазнає труднощів з комплектуванням і лише 15 % випускників не працевлаштовуються через відсутність робочих місць (Для порівняння: сьогодні не працевлаштовується чверть випускників вищої школи і приблизно третя частина випускників середньої професійної освіти) [8, с. 18].

Отже, ми можемо схарактеризувати професійно-технічну освіту як під галузь сфери освіти України, яка реалізує принцип загальнодоступності і безкоштовності професійно-технічної освіти. Головним завданням професійно-технічної освіти є реалізація конституційного права і рівних можливостей громадян на здобуття безкоштовної освіти високої якості. За організаційно-правовою формою установи професійно-технічної освіти можуть бути державними, муніципальними та недержавними. Провідним принципом розвитку системи професійно-технічної освіти стає її безперервність, що забезпечує можливість швидкої переорієнтації і неодноразової перекваліфікації працівників в умовах рухомої ситуації на ринку праці.

Серед перспективних напрямів її подальшого дослідження заслуговують на увагу такі: особливості розвитку системи професійно-технічної освіти у розвинених країнах; тенденції розвитку професійно-технічної освіти в Україні; організаційно-педагогічні механізми реалізації партнерства середньої школи з професійно-технічними закладами в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. Три кроки в майбутнє / В. Андрущенко // Освіта України. – 2002. – 17 травня (№ 40). – С. 5.
2. Вплив трансформації ринкової економіки на управління розвитком професійно-технічної освіти [Текст] : [монографія] / [Свистун В. І. та ін. ; за наук. ред. В. І. Свистун] ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т проф.-техн. освіти. – Київ : Поліграфсервіс, 2014. – 183 с.
3. Закон України «Про освіту» (із змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1991, N 34, ст. 451. – с. 452–453.
4. Закон України «Про професійно-технічну освіту» // Відомості

- Верховної Ради (ВВР), 1998, N 32, ст. 215. – с. 216–217.
5. Зязюн І. Проблеми професійної освіти сьогодні / Іван Андрійович Зязюн // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 1997. – № 1 – С. 98.
  6. Козубняк В. Управління освітою: стан, проблеми, перспективи / В. Козубняк // Освіта і управління. – 2003. – № 3. – С. 67–73.
  7. Колісниченко Н. Як подолати кризу професійно-технічної освіти в Україні? Аналіз політики в галузі післясередньої освіти / Н. Колісниченко // Аналітичні записки з розробки напрямків державної політики / Уклад. В. Є. Романов, О. І. Кілієвич. – К. : Вид-во УАДУ, 2001. – С. 132–146.
  8. Коробко Л. Державне регулювання системи професійно-технічної освіти в Україні : Дис... канд. наук: 25.00.02 / Коробко Лідія Іванівна. – Запоріжжя, 2008. – 181 с.
  9. Кремень В. Відтворення кваліфікованих трудових ресурсів країни залежить від ефективного функціонування професійно-технічної освіти; доп. на дні уряду [у Верховній Раді України] / Василь Кремень // Освіта України. – 2003. – 4 квіт. (№ 25). – С. 6–7.
  10. Луговий В. Десять років становлення (досвід досліджень, розробок і впроваджень у сфері державного управління) / В. І. Луговий. – К. : Вид-во НАДУ, 2005. – 356 с.
  11. Мадзігон В. Професійно-технічна освіта – освіта ХХІ ст. / Василь Мадзігон // Педагогічна газета. – 2003. – № 11. – С. 5.
  12. Масло В. Удосконалення навчально-виховного процесу у вищих професійних закладах освіти України / В. Масло // Вища освіта України. – 2002. – № 4. – С. 48–52.
  13. Мінаєв О. Формування технічної освіти на сучасному етапі розвитку освітянсько-наукового простору / О. Мінаєв // Вища школа. – 2006. – № 2. – С. 23–38.
  14. Ничкало Н. Методологічні проблеми безперервної професійної освіти / Н. Г. Ничкало // Психолого-педагогічні проблеми професійної освіти: наук.-метод. зб. [Редкол.: І. А. Зязюн та ін.] – К., 1994. – С. 22–26.
  15. Полак Л. Навчально-виховний процес у закладах профтехосвіти / Л. Б. Полак. – К., 2005. – 236 с.
  16. Сергеева Л. Теоретико-методичні основи управління розвитком професійно-технічного навчального закладу [Текст] : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06 / Сергеева Лариса Миколаївна; Нац. акад. пед. Наук України, Держ. вищ. навч. закл. «Ун-т менедж. освіти». – К., 2013. – 40 с.
-